

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут математики, економіки і механіки
(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра соціальної та прикладної психології
(повна назва кафедри)

Дипломна робота

магістр

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: **«Вплив ментального досвіду на розуміння логічних та психологічних парадоксів»**
«The influence of mental experience on the comprehension of logical and psychological paradoxes»

Виконала: студентка денної форми навчання
спеціальність 053 Психологія

Фурта Ірина Юріївна

Керівник к.психол.н., доц. Гусакова М.П.

Рецензент д.мед.н., проф. Розанов В.А.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ від р.

Захищено на засіданні ЕК №
протокол № від р.
Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

_____
(підпис)

Подшивалкіна В.І.

_____
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗУМІННЯ, МЕНТАЛЬНОГО ДОСВІДУ ТА ПАРАДОКСІВ	7
1.1. Особливості процесу розуміння	7
1.2. Ментальний досвід та інтелект	14
1.3. Парадокси в науці та психіці людини	19
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МЕНТАЛЬНОГО ДОСВІДУ НА РОЗУМІННЯ ЛОГІЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ПАРАДОКСІВ	31
2.1. Організація дослідження	31
2.2. Основні методи і процедури дослідження	33
Висновки до розділу 2	44
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МЕНТАЛЬНОГО ДОСВІДУ НА РОЗУМІННЯ ЛОГІЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ПАРАДОКСІВ	45
3.1. Опис і аналіз результатів дослідження	45
3.1.1. Оцінка здатності до понятійного синтезу у осіб з гуманітарним або технічним фахом	47
3.1.2. Оцінка вербальної креативності у осіб з гуманітарним або технічним фахом	50
3.1.3. Оцінка розуміння логічних та психологічних парадоксів у осіб з гуманітарним або технічним фахом	59
3.1.4. Оцінка зв'язку між ментальним досвідом та розумінням логічних і психологічних парадоксів у осіб з гуманітарним або технічним фахом ..	69
3.1.5. Оцінка впливу ментального досвіду на розумінням логічних і психологічних парадоксів у осіб з гуманітарним або технічним фахом ..	77

3.1.6. Порівняльний аналіз показників осіб, що навчаються за гуманітарним або технічним фахом.....	82
3.1.7. Порівняльний аналіз показників виконання парадоксального завдання осіб з гуманітарним або технічним фахом в залежності від форми завдання.	100
3.1.8. Порівняльний аналіз прийняття логічного парадокса у осіб з гуманітарним або технічним фахом.....	104
Висновки до розділу 3	109
ВИСНОВКИ.....	111
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	113
ДОДАТКИ.....	119

ВСТУП

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що проблема розуміння є однією з ключових в сучасній психології. В якості стимулів для вивчення процесів, що відбуваються у ментальному просторі людини при конструюванні нею сенсу, були обрані логічні та психологічні парадокси.

Парадоксальність є важливою особливістю самої людської свідомості та інтелекту. Протиріччя оточують людину ззовні та існують у її психіці. Хоча парадокси вивчаються у логіці, математиці, філософії, проте вони маловивчені в психології. Особливості парадоксальних тверджень досить детально вивчаються Б. Т. Ганєєвим та Є. Н. Заботіною, але у рамках мовознавства. У психології значущість парадоксів та парадоксального відмічають М. А. Холодная та В. М. Аллахвердов. Також зовсім новим питанням, яке підіймається в нашому дослідженні, є існування окремо логічних та психологічних парадоксів.

Ми вважаємо, що саме вивчення цього питання може бути корисним для розуміння понятійного мислення, яке саме за своєю природою наділене суперечливими особливостями. З одного боку, цей пізнавальний процес забезпечує максимальну об'єктивізацію пізнавального образу (його децентрацію по відношенню до суб'єктивних станів суб'єкта, що пізнає, включаючи можливість «зазирнути» за видимою поверхню того, що відбувається), з іншого – його механізми занурені в індивідуальний ментальний досвід.

Саме при розумінні логічних та психологічних парадоксів перед людиною яскраво постає задача використання об'єктивних та суб'єктивних сторін ментального досвіду разом. Результати дослідження можуть бути корисними для розуміння особливостей мислення людей різних професій, що допоможе краще налагодити умови та процес їх праці і більш ефективно використовувати їх здібності.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично вивчити вплив ментального досвіду на розуміння логічних та психологічних парадоксів.

Завдання дослідження:

1. Систематизувати та аналізувати існуючу теоретичну та емпіричну інформацію стосовно розуміння, ментального досвіду та парадоксів.

2. Виявити за допомогою статистичних та описових методів особливості розуміння логічних та психологічних парадоксів.

3. Виявити за допомогою статистичних та описових методів особливості впливу ментального досвіду на розуміння логічних та психологічних парадоксів у осіб з різним індивідуальним ментальним досвідом.

4. Описати особливості впливу ментального досвіду на розуміння логічних та психологічних парадоксів у осіб з різним індивідуальним ментальним досвідом.

Об'єкт дослідження: розуміння логічних та психологічних парадоксів

Предмет дослідження: вплив індивідуального ментального досвіду на розуміння логічних та психологічних парадоксів

Методи дослідження:

1. Теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення)
2. Емпіричні (методи психологічної діагностики, інтерв'ю, експериментальні методи)

3. Методи статистичної обробки (кореляційний аналіз, регресійний аналіз, критерій Шапіро-Уїлка, коефіцієнт кореляції r-Спірмена, критерій Вальда-Вольфовіца, критерій χ^2 максимальної правдоподібності, Н-критерій Краскела-Уолліса).

Дослідницька робота проводилася на базі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Одеського національного політехнічного університету та Одеського національного морського університету. Загальна

вибірка випробуваних складала 65 осіб віком від 18 до 34 років, до якої увійшли студенти за такими спеціальностями, як психологія, комп'ютерні науки, комп'ютерна інженерія, програмна інженерія, прикладна математика, автоматизація теплоенергетичних процесів, транспортні технології, інформаційні системи та технології, інженерія морського транспорту 4-6 курсів. Вибірка формувалася випадково.

Структура тексту: титульний аркуш, зміст, вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Результати відображені у 33 таблицях та 20 малюнках. Загальний об'єм тексту 137 сторінок, об'єм тексту до списку використаних джерел та додатків – 110 сторінок.

Апробація результатів дослідження: результати дослідження були представлені на XIX Міжнародній конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасні науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)», яка відбулася 17 березня 2017 року у м. Київ. Також результати дослідження були представлені на 73-й звітній студентській конференції науковій конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, яка відбулася 25-27 квітня 2017 року у м. Одеса.

ВИСНОВКИ

Таким чином, згідно поставлених завдань дослідження, ми можемо зробити наступні висновки.

1) Систематизовано та проаналізовано теоретичну та емпіричну інформацію, щодо проблеми розуміння В. П. Зінченко, Л. С. Виготського, Л. Г. Васільєва, В. В. Знакова, Г. П. Щедровицького, А. А. Брудного, Л. С. Цветкової, Н. Г. Морозової, Л. М. Веккера та ін. Також було розглянуто питання ментального досвіду та інтелекту в роботах Г. Гарднера, Р. Стернберга, М. А. Холодної, В. Н. Дружиніна, Д. В. Ушакова та ін. Було проведено детальне вивчення місця парадокса в науці та психіці людини. Розглянуті погляди на парадокси Арістотеля, Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля, Ф. В. Лазарєва, А. А. Івіна, К. А. Павлова, Т. В. Федосєєвої, Г. І. Єршової, О.А. Яшиної, В. М. Аллахвердова, М. П. Гусакової, А. С. Майданова, Б. Шварца та ін.

2) За допомогою статистичних та описових методів було виявлено наступні особливості розуміння логічних та психологічних парадоксів.

а. Для більшості випробуваних дзен-буддійський коан найбільш ефективно актуалізує парадоксальне мислення.

б. Стимулююча форма завдання призводить до більш парадоксальних відповідей випробуваних.

3) За допомогою статистичних та описових методів було виявлено наступні особливості впливу ментального досвіду на розуміння логічних і психологічних парадоксів у осіб з різним індивідуальним ментальним досвідом.

а. Процес розуміння деяких логічних та психологічних парадоксів у осіб з гуманітарним фахом широко пов'язаний з процесом понятійного синтезу та показниками вербальної креативності. Процес розуміння логічних і психологічних парадоксів у осіб з технічним фахом протікає без

значних зв'язків з процесом понятійного синтезу та показниками вербальної креативності.

б. Понятійний синтез та розуміння коанів ймовірно мають взаємний вплив у осіб з гуманітарним фахом. Також у цих осіб виявлено взаємний вплив розуміння коану та розуміння парадоксального зображення. У осіб з технічним фахом наявний вплив розуміння коану на розуміння байки, та суперечливий вплив вербальної креативності на розуміння байки.

в. Ступінь прийняття логічних парадоксів у осіб з технічним фахом значно більший, ніж у осіб з гуманітарним фахом.

г. Особи з технічним фахом краще справляються з завданнями із логічним парадоксом, коаном та парадоксальним зображенням.

4) Ми описали особливості впливу ментального досвіду на розуміння логічних та психологічних парадоксів. Можемо стверджувати, що розуміння логічних та психологічних парадоксів значно залежить від ментального досвіду. Припускаємо наявність специфічності концептуальних структур у осіб з технічним фахом, яка дозволяє їм краще справлятися з парадоксальними завданнями різних типів, а отже більш повно розуміти парадокси. Ймовірно особам з технічним фахом легше прийняти суперечливий зміст парадоксу з одного боку через превалювання логічного мислення, а з іншого боку через досвід чіткого та беззаперечного слідування інструкції. У той же час у осіб з гуманітарним фахом, можемо припустити, що зв'язок розуміння парадоксів за типом коанів пов'язаний з невербальним мисленням та креативністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аллахвердов В. М., Сознание как парадокс (Экспериментальная психология, т.1) – СПб, «Издательство ДНК», 2000. – 528 с.
2. Аткинсон Рита, Аткинсон Ричард, Смит Эдвард, Бем Дэрил, Нолен-Хоэксема Сьюзен «Введение в психологию»: Учебник для студентов университетов / Rita L. Atkinson, Richard C. Atkinson, Edward E. Smith, Daryl J. Bem, Susan Nolen-Hoeksema / 15-е изд. – Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 816 с.
3. Бидstrup Х. Рисунки в четырёх томах. Том 3/ Херлуф Бидstrup. – Москва: Искусство, 1970.
4. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Изд-во Ростов. ун-та, 1983. – 173 с
5. Брудный А. А. Психологическая герменевтика: Учебное пособие / А. А. Брудный. – М., Лабиринт, 1998.
6. Бурбаки Н. Очерки по истории математики / Бурбаки Н. – М.: Книга по Требованию, 2012. –292 с.
7. Валуева Е. А. , Ушаков Д. В. Культурная релевантность и свойства тестов интеллекта: проверка предсказаний структурно-динамической теории // Психология. Журнал Высшей школы экономики — 2013. — Т. 10. — № 3. — С. 29-40.
8. Васильев, Л. Г. Три парадигмы понимания: анализ литературы вопроса Текст. / Л.Г. Васильев // Тверской лингвистический меридиан: Теоретический сборник. Вып. 2 / Отв. ред. И.П. Сусов. – Тверь: ТГУ, 1999. – С. 50-55.
9. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов – М.: Смысл, 1998 . — 685 с.
10. Выготский Л. С. Проблема сознания // Собр. соч. в 8 т. Т. 1. – М., 1982.

11. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. – М., 1960.
12. Выготский Л.С. Мышление и речь. М.: Лабиринт, 1999. 352 с.
13. Галкина Т.В., Алексеев Л.Г. Изучение влияния тестовой ситуации на результаты исследования креативной личности // Методы психологической диагностики. Вып. 2. М.: ИП РАН, 1995.
14. Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 512 с.
15. Гланц С. Медико-биологическая статистика. – М.: Практика, 1998. – 459 с.
16. Голубинов В. В. Понятие «задача» в трудах С. Л. Рубинштейна и субъективные критерии оптимальности решения психофизических задач // Психология человека в современном мире / Отв. ред. А. Л. Журавлев, И. А. Джидарьян, В. А. Барабанщиков, В. В. Селиванов, Д. В. Ушаков. М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. Т. 2. С. 373–379.
17. Голубинов В. В., Забродин Ю. М. Образ психофизической задачи и субъективные критерии оптимальности решения // Психологический журнал. 1991. Т. 12. № 1. С. 96-107.
18. Гусакова М. П. Зв'язок якісно-динамічних характеристик категоризації з креативністю в залежності від специфіки ментального досвіду//Вісник ОНУ.- 2013-т.18, вип.24 – с.85-83.
19. Гусакова М. П. Логический и психологический парадоксы в культурно-исторической психологии / Марина Петровна Гусакова. // Сборник материалов XVIII Международных чтений памяти Л.С. Выготского, Москва. – 2017.
20. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст]. В 4-х т. Т. 3. – М., 1989. – С. 286.
21. Дружинин В. Н. Когнитивная психология / В. Н. Дружинин. – СПб., 2002.

22. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. 3-е изд. – СПб.: 2007. – 368 с.
23. Ермолаев О.Ю. Математическая статистика для психологов. Учебник. 2-е изд . – М.:Московский психолого-социальный институт; Флинта, 2003. – 336 с.
24. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. – М.: Русский язык, 2000
25. Заботина Е.Н. К вопросу о когнитивных аспектах парадокса // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина. 2010. №1. С.34-42
26. Зенгер Харро фон. Стратегемы : о китайском искусстве жить и выживать / Х. Зенгер ; пер. с нем. А.В. Дыбо; общ. ред., вступ. ст. и коммент. В. С. Мясникова. – Москва : ЭКСМО, 2004.
27. Зинченко В.П. Психологическая педагогика. Материалы к курсу лекций. Часть I. Живое знание – Самара: Самарский Дом печати, 1998. – 296 с.
28. Знаков В.В. Психология понимания: Проблемы и перспективы. — М.: Изд во «Институт психологии РАН», 2005. — 448 с.
29. Золотой век дзэн. Антология классических коанов дзэн эпохи Тан. СПб.: «Евразия», 1998. -384 с.
30. Ивин А. А. Логика: Учебник для гуманитарных факультетов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003.
31. Карандашев, Ю. Н. О стадиях процесса понимания [Текст] / Ю. Н. Карандашев // Вопросы психологии. – 1982. – № 6.
32. Конев В.А. Две концепции логики смысла: Жиль Делёз и Андрей Смирнов (Часть первая) // Вопросы философии. 2016. №11. С. 37-47.
33. Кравец А. С. Теория смысла Ж. Делеза: pro и contra // Логос. — 2005. — № 4.
34. Крылов И. А. Полное собрание сочинений / Под ред. Демьяна Бедного. – Т.1: Проза. – М., 1945.

35. Лазарев Ф. В., Лебедев С.А. Философская рефлексия: сущность, типы, формы // Вопросы философии. 2016. № 6.
36. Лазарев Ф. В., Трифонова М. К. Философия. Учебное пособие. — Симферополь: СОНАТ, 1999.
37. Лазарева И. Н. Древневосточный коан в новом формате интеллектуально развивающего обучения // Вестник Челябинского государственного университета. Челябинск. — 2008. — Выпуск 8. — № 13 — С. 103–112.
38. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. — 3-е изд., доп. — М.: Смысл, 2007. — 511 с.
39. Листьев Г. А., Попова И.В. Технологии поддержки принятия решений. – 2-е изд. – М.: ФЛИНТА, 2011.
40. Майданов А. С., Коаны чань-буддизма как парадоксы, Противоположности и парадоксы (Методологический анализ). М.: Канон+ РООИ Реабилитация, 2008, с. 318-353
41. Методология науки: исследовательские программы, Рос. акад. наук, Ин-т философии отв. ред. С. С. Неретина.- М. ИФРАН, 2007.- 255с.
42. Мещеряков Б., Зинченко В. Большой психологический словарь / Сост. И общ. Ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко . — СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 672 с.
43. Морозова Н.Г. О понимании текста // Изв. АПН СССР. Вып. 7. – М., 1947.
44. Новая философская энциклопедия: В 4 тт. М.: Мысль. Под редакцией В. С. Стёпина. 2001
45. Репс П., Нёгэн Сэнзаки. Плоть и кость дзэн. Калининград, 1993. – 413 с.
46. Сидоренко Е. А. Логика. Парадоксы. Возможные миры (размышления о мышлении в девяти очерках). – М.: УРСС, 2002.

47. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. – СПб.: Речь, 2000. – 350 с.
48. Супрун А.П. Буддийские коаны как психотехническое средство осознания ограничений сознания // Развитие личности. 2016. №2. С.209-227
49. Тихомиров О. К. Психология мышления : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / О.К. Тихомиров. – Москва : Академия, 2002. – 288 с.
50. Туник, Е.Е. Психодиагностика творческого мышления : креативные тесты / Е.Е. Туник. — СПб. : Изд-во «Дидактика Плюс», 2002.
51. Уёмов А. И., Цофнас А. Ю. Философ Уёмов // Параметрическая общая теория систем и её применения: Сб. трудов, посвящённых 80-летию проф. А. И. Уёмова / Под ред. А. Ю. Цофнаса. — Одесса: Астропринт, 2008.
52. Уёмов А.И. Некоторые вопросы развития современной логики / А.И. Уёмов, Л.Н. Терентьева и др. // Уёмов А.И. Философия науки: системный аспект : [учебное пособие] / А.И. Уёмов, Л.Н. Терентьева, А.В. Чайковский, Ф.А. Тихомирова. –О. : Астропринт, 2010. –С. 214–223.
53. Ушаков Д. В. Психология интеллекта и одаренности. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. – 464 с.
54. Федосеева Татьяна Васильевна, Ершова Галина Игоревна К вопросу о литературном парадоксе // Вестник Рязанского государственного университета им. С.А. Есенина. 2013. №1 (38) С.083-092.
55. Холодная М.А. Психология интеллекта: Парадоксы исследования. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2002 – 272 с.
56. Холодная, М. А. Структурно-интегративная методология в исследовании интеллекта// Психологические исследования, Appendix 1(3) 2009:с. С. 195-204.
57. Холодная М. А. Психология понятийного мышления: От концептуальных структур к понятийным способностям. — М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. — 288 с.

58. Цветкова Л. С. Нейропсихологическая реабилитация больных. Речь и интеллектуальная деятельность. – М., 1985
59. Шварц Б. Парадокс выбора. Почему «больше» значит «меньше» / Пер. с англ. – М.: Добрая книга, 2005. – 288 с.
60. Щедровицкий Г. П. Мышление, понимание, рефлексия / Г. П. Щедровицкий –М., 2003. –800 с
61. Яшина Елена Александровна Типология парадоксов в художественном тексте // ЗПУ. 2007. №4 С.181-186.
62. Flanagan, D. P. 2008. The Cattell-Horn-Carroll Theory of Cognitive Abilities. Encyclopedia of Special Education. 381:368–382.
63. Gilbert, Daniel T.; Lieberman, Matthew D.; Morewedge, Carey K.; Wilson, Timothy D. (2004). «The Peculiar Longevity of Things Not So Bad» (PDF). Psychological Science. 15 (1): 14–19. doi:10.1111/j.0963-7214.2004.01501003.x
64. Harvey, Jerry B. (Summer 1974). "The Abilene Paradox and other Meditations on Management". Organizational Dynamics 3 (1): 63. doi:10.1016/0090-2616(74)90005-9.
65. Sternberg R. J. Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence / R. J. Sternberg ; пер. с англ. и науч. ред. проф. А. А. Алексеева. – Cambridge : Cambridge University Press, 1985. – XVI. – 411 p.
66. Trapnell, P. D., & Campbell, J. D. (1999). «Private self-consciousness and the Five-Factor Model of Personality: Distinguishing rumination from reflection». Journal of Personality and Social Psychology, 76, 284–304.